

גילוי הקץ

מים ראשונים: כבר נדרשנו חלקית לנושא גילוי הקץ בהקשר עם ברכת יעקב לבניו טרם פרידתו והסתלקותו מן העולם בדברינו [על קריאת שמע וגילוי הקץ בברכת יעקב](#) בפרשה זו בשנה האחרת. הפעם נרצה להרחיב בנושא הכללי של גילוי הקץ, שהוא מוטיב אנושי-דתי מרכזי ביותר בחיי הפרט והכלל של עם ישראל ועמים ובני אנוש רבים אחרים. לכאורה, מאמר חכמים הידוע: "תיפח עצמן של מחשבי קיצין" (סנהדרין צז ב) סותם את הגולל על העיסוק בחישובי הקץ. בה בעת, חז"ל ופרשני המקרא לדורותיהם נדרשו לפסוקים שבסוף פרק ז בספר דניאל שעוסקים בחישוב הקץ.¹ ומי ראש לכולם? יעקב אבינו ערב מותו בפרשתנו. על יתד נאמן תלו חז"ל את הניסיונות לגלות את הקץ – על יעקב אבינו.

וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בְּנָיו וַיֹּאמֶר הֲאֶסְפוּ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים: הַקָּבֵצוּ וְשָׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשָׁמְעוּ אֶל יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם: (בראשית מט א-ב).²

תנחומא פרשת ויחי סימן ח – העבד, המלך ובניו ושטר השחרור³

"מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח" (איוב יב) - מדבר ביצחק ויעקב ששניהם בקשו לגלות מסטורין של הקב"ה.⁴ יצחק כתיב בו: "ויקרא את עשו בנו הגדול" - בקש לגלות לו את הקץ והעלים הקב"ה ממנו.⁵ יעקב בקש לגלות לבניו את הקץ, שנאמר: "ויקרא יעקב אל בניו" ⁶ - משל למה הדבר דומה? לעבד שהאמינו המלך כל מה שבידו. בא העבד למות, קרא לבניו לעשות בני חורין ולומר להם היכן דיתיקי שלהן והאונן שלהן.⁷ ידע המלך הדבר ועמד לו למעלה הימנו. ראהו אותו המלך והפליג את הדבר שהיה מבקש לגלות להם.⁸ התחיל מדבר העבד לבניו: בבקשה מכס, אתם עבדיו של מלך, היו מכבדין אותו כמו שהייתי אני מכבדו כל ימי. כך "ויקרא יעקב אל בניו" לגלות להן את הקץ. נגלה עליו הקב"ה אמר לו: לבניך אתה קורא ולי לא? שכן ישעיה אומר: "ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל" (ישעיה מג כב). כיון שראה אותו יעקב התחיל אומר לבניו: בבקשה מכס הוו מכבדים להקב"ה כשם שכיבדוהו אני ואבותי, שנאמר: האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. אמרו לו יודעין אנו מה בלבך ענו כולם "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" ... אמר הקב"ה: "כבוד אלהים הסתר דבר כבוד מלכים חקור דבר" (משלי כה) אין המידה הזו שלך, "הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר".⁹

¹ בדומה לדרשות שאין לדרוש במעשה בראשית וסופן שדורשות. ראו דברינו [דורשים או לא דורשים במעשה בראשית](#).

² זו קריאתו של יעקב לבניו לבוא ולהתכנס סביב מיטתו טרם מיתתו - הפתיחה לברכתו לבניו. עינו ואוזנו החדים של הדרשן קלטו כאן את הקריאה "היקבצו" – את הרגע האחד של 'ביחד', לפני שיעקב מתייחס לכל אחד מבניו באופן אישי. וגם את "שמעו אל ישראל" וכן את "אחרית הימים". מה עוד צריך על מנת לבנות מדרש שבסיסו הוא הפרט והמשפחה וראשו באחרית הימים?

³ וכן הוא בתנחומא בובר סימן ט ובבראשית רבה תיאודור-אלבק פרשה צו.

⁴ מסטורין הוא הדבר הסודי – הסוד הידוע רק לקבוצה מיוחדת ומצומצמת (מזכיר את המילה מסטורין בעברית של היום, אבל שונה). מא בראשית רבה נ ט על מלאכי השרת שגילו מסטורין של הקב"ה בהפיכת סדום ונדחו ממחיצתן מאה ושלושים ושמונה שנה, עד חלום סולם יעקב ששם הם חוזרים לעלות (בראשית רבה סח יב). ראו גם דברי השונומית לאלישע בשמות רבה יט א: "חי ה' וחי נפשך אם אעזבך - עמדת במסטורין של אלהים מתחילה ונתת לי בן, אף עכשיו עמוד אתה במסטורין של אלהים והחיה אותי". עוד במדרש תנחומא וירא סימן ה: "שהמשנה היא מסטורין של הקב"ה ואין הקב"ה מוסר מסטורין שלו אלא לצדיקים שנאמר: סוד ה' ליראיו". ובהרחבה, במדרש תנחומא כי תשא סימן לד: "כשאמר הקב"ה למשה: כתוב לך, בקש משה שתהא המשנה בכתב. ולפי צפנה הקב"ה שאומות העולם עתידין לתרגם את התורה ולהיות קוראין בה יונית והם אומרים אנו ישראל ועד עכשיו המאזנים מעויין. אמר להם הקב"ה: אתם אומרים שאתם בני, איני יודע, אלא מי שמסטורין שלי אצלו הם בני. ואיזו היא? זו המשנה שנתנה על פה והכל ממך לדרוש". ראו דברינו [כתוב לך את הדברים האלה](#) בפרשת כי תשא.

⁵ להלן נראה שלא רק יצחק, אלא גם אברהם. מוטיב הניסיון לגלות את הקץ בולט במיוחד בהקשר עם אבות האומה.

⁶ "ויקרא" של יעקב מפורש בפסוק: "האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים". אחרית הימים = קץ הימין. "ויקרא" של יצחק הוא לעשו לקבלת ברכתו ומכאן אנו למדים שבברכה זו ביקש יצחק לגלות לעשו את הקץ.

⁷ דייתקי - צוואה או שטר הסכם, אוני - שטר מכר. העבד הנוטה למות מנסה לגלות לבניו היכן מסתיר המלך את מסמכי השחרור שלהם. מה פשר 'שטר שחרור' זה? שחרור ממה? שחרור משעבוד מצרים המתקרב ובא? גילוי במטרה למנוע גלות? או שהכוונה לדבר ארוך טווח יותר. סוד השחרור מחיי שעה של העולם הזה וכניסתם לגאולה הנצחית – לחיי הנצח. וצריך עיון נוסף.

⁸ העבד שם לב שהמלך מסתכל בו ואי לכך הסתלק מהנושא.

⁹ גילוי הקץ אינו רק "רכילות" וגילוי הסתר כבוד המלך, אלא עפ"י המשל, ממש מוד במלך, ניסיון להשתחרר ממלכותו! קריאת שמע היא "במקום" גילוי הקץ והעיסוק בו! היא כיבוד המלך יום יום, פעמיים באהבה, היא המידה של בית יעקב: "זהו שישראל משכימים ומעריבים בכל יום". "היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך" - כשישראל נכנסין לבתי כניסיות וקורין קריאת שמע בכיוון הדעת, בקול אחד בדעה וטעם אחד, הקב"ה אומר להם היושבת בגנים. כשאתם קורין חברים אני ופמליא שלי מקשיבים לקולך השמיעני" (שיר השירים רבה ח ב). וכבר אמר בלעם (עפ"י המדרש): "אין אומה בעולם כיוצא בהם: עומדים משנתם וחוטפים קריאת שמע וממליכים לקב"ה ומפליגים לדרך ארץ ומשא ומתן" (במדבר רבה כ כ). כבר הרחבנו כאמור לדון במוטיב קריאת שמע וגילוי הקץ בדברינו [על גילוי הקץ וברכת שמע](#) בפרשה זו בשנה האחרת (ראו גם דברינו [שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד](#) בפרשת ואתחנן – קריאת שמע כתיקון לחטא העגל), והפעם נרצה כאמור, להרחיב במוטיב הכללי של גילוי הקץ.

בראשית רבה צח סימן ב – הקץ שנתכסה בשני קצות המקרא

"ויקרא יעקב אל בניו ... היאספו ... היקבצו ..." – רבותינו אומרים: ציווה אותם על המחלוקת.¹⁰ אמר להם: תהיו כולכם אסיפה אחת. זהו שכתוב: "ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו" (יחזקאל לו טז) - חברו כתיב, נעשו בני ישראל אגודה אחת, התקינו עצמכם לגאולה.¹¹

"ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים" - רבי סימון אמר: מפלת גוג הראה להם, כמו שאתה אומר: "באחרית הימים תהיה" (יחזקאל לח טז).¹² רבי יהודה אמר: בנין בית המקדש הראה להם, כמו שאתה אומר: "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה'" (ישעיהו ב ב).¹³ ורבותינו אומרים: בא לגלות להם את הקץ ונתכסה ממנו.¹⁴ רבי יהודה בשם ר' אלעזר בר אבינא: שני בני אדם נגלה להם הקץ וחזר ונתכסה מהם. ואלו הם: יעקב ודניאל. דניאל: "ואתה דניאל סתום הדברים וחתום עד עת קץ" (דניאל יב ד); יעקב: "את אשר יקרא אתכם באחרית הימים ... ראובן בכורי אתה" - מלמד שבא לגלות להם את הקץ ונתכסה ממנו.¹⁵

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק יב סימן א – אברהם: ניסיון בתוך ניסיון

מארצך וממולדתך. זה משפחת אביו: ומבית אביך. זה בית אביו ממש: אל הארץ אשר אראך. ניסיון בתוך ניסיון, כי לא הודיע אנה ילך, אלא לנסותו ניסיון בתוך ניסיון.¹⁶ סימן לבניו שלא יגלה להם קץ גלותם. כשם שלא גילה לאברהם אביו.¹⁷

¹⁰ אנחנו עדיין עם יעקב. כפשוטו, ציווה אותם להימנע ממחלוקת. ומדרשו (של ימינו), ציווה אותם איך להתנהג במחלוקת. הורה להם איך לקיים ריבוי דעות ואף חילוקי דעות ובכ"ז להישאר מאוחדים. אולי זה גם הפשט בדברי חכמינו: "כל מחלוקת שהיא לשם שמיים סופה להתקיים" (אבות פרק ה) – המחלוקת תתקיים וגם תקיים את בעליה. ראו [חילוקי מחלוקות בישראל](#) בפרשת קרח.

¹¹ יש קשר בין מוטיב האחדות והגאולה, שגם בו הרחבנו לדון בדברינו [על גילוי הקץ וברכת שמע](#). ראו תנחומא (בבור) פרשת נצבים סימן ד: "בנוהג שבועלם, אם נוטל אדם אגודה של קנים, שמא יכול לשברם בבת אחת? ואילו נוטל אחת אחת, אפילו תינוק יכול ומשברם. וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלים עד שיהיו אגודה אחת". זה כנראה תנאי הכרחי, אבל לא מספיק. ראו דברינו [אגודה אחת](#) בראש השנה. וראו הדף [והיו לאחדים בידך](#) – הפטרת שבת וייגע.

¹² פסוק מנבואת יחזקאל על גוג ומגוג שאנו קוראים בהפטרת שבת המועד סוכות. ההשוואה מתבססת כמובן על "אחרית הימים" שכתוב בשניהם, מעין גזירה שווה באגדה. מה שמביא אותנו להערה שאכן הביטוי "אחרית הימים" שכיח ביותר בתנ"ך, ספר בראשית (פרשתנו), ספר במדבר (נבואת בלעם), ספר דברים (2), ישעיהו (שנראה בהמשך), ירמיהו (4), יחזקאל (כאן), הושע, מיכה (שנראה בהמשך), דניאל (שנראה בהמשך). ומכלולם, בחר רבי סימון את מלחמת גוג ומגוג מספר יחזקאל. מעניין מדוע.

¹³ "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליה כל הגוים". ומקביל לו כמעט מילה במילה בספר מיכה ד א: "והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים ונשא הוא מגבעות ונהרו עליו עמים" (וגם המשך הפסוקים שם דומים מאד, עד שנראה שיש כאן הכחשת הכלל שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד. ראו מקור הביטוי בגמרא סנהדרין פט א: "סגנון אחד עולה לכמה נביאים, ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד" – ראו הדף). ובשל דמיון זה, יש נוסחאות של המדרש שמצטטים את ישעיהו ויש שמצטטים את מיכה. בין כך ובין כך, יעקב מצליח לגלות מקצת מהעתיד לבוא.

¹⁴ רבותינו חולקים הן על ר' סימון והן על ר' יהודה בכך שיעקב לא הספיק לומר להם שום דבר על אחרית הימים. ואפשר שגם ר' סימון ור' יהודה מסכימים שלרגע ראה יעקב מה שראה וגילה מה שגילה (נבואות מוכרות מספרות הנביאים המדברות בלשון כללית ואין כאן שום סוד) וחזר ונתכסה ממנו. המשך המדרש על כיסוי הקץ מקובל על כל הדרשנים.

¹⁵ וכן הוא בתנחומא וירא ו שלדניאל ויעקב התגלה הקץ, אלא שחזר ונסתם: "אז יגלה אוזן אנשים (איוב לג טז) - זה דניאל שגילה לו הקב"ה את הקץ. ובמוסרם יחתום - שאמר לו: ואתה דניאל סתום הדברים וחתום (דניאל יב). דבר אחר: אז יגלה און אנשים זה יעקב אבינו שגילה לו הקב"ה את הקץ, וכשביקש לגלות לבניו ואמר: להם האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים (בראשית מט) - חתום בפניו שלא יגלה. הוי אומר: ובמוסרם יחתום". מיד אחרי הקריאה להתאסף ולשמע את אשר יקרה באחרית הימים, ועוד יותר, בפסוק הסמוך: "הקבצו ושמעו בני יעקב ... אל ישראל אביכם", באה הברכה לראובן ולשאר הבנים ואיננו שומעים נבואה לאחרית הימים. משהו הפסיק כאן את יעקב, וזה, אומר הדרשן, הקץ שבא לגלות ונסתם ממנו. (פשטני המקרא יאמרו כמובן שהנבואה לכל בן על תכונותיו וקורותיו לעתיד, היא אחרית הימים של יעקב ואין לשון ספר בראשית כלשון הספרים האחרים, גם לא ספר דברים, בוודאי לא לשון הנביאים). ובאשר לדניאל, במקום לדרוש את הפסוק המדבר גם הוא על "אחרית הימים" בדניאל י יד: "ובאתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים כי עוד חזון לימים", מעדיף הדרשן את הפסוקים המפורסמים (אותם דרשו רבים וטובים, גם טעו ונכשלו) החותמים את הספר: "ואתה דניאל סתום הדברים וחתום הספר עד עת קץ ישטטו רבים ותרה הדעת ... ואני שמעתי ולא אבין ואמרה אדני מה אחרית אלה: ויאמר לך דניאל כי סתמים וחתמים הדברים עד עת קץ: יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים ולא יבינו כל רשעים והמשפלים יבינו: ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שמם ימים אלה מאתים ותשעים: אשרי המחכה ויגיע לימים אלה שלש מאות שלשים וחמשה: ואתה לך לקץ ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימים". כך או כך, הרי לנו יעקב בספר בראשית, תקופת האבות, תחילת המקרא, ודניאל מהכתובים, תקופת בית שני, סוף המקרא, כמי שלרגע נגלה להם הקץ, וחזר ונתכסה ולא גילו אותו לנו. מה שאולי מלמד גם על רבים וטובים שבין יעקב ודניאל. מה עם משה למשל? ואברהם? וכל הנביאים?

¹⁶ ראו דברינו [עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו](#) בפרשת חיי שרה.

¹⁷ ראינו את יצחק ויעקב (ואגב הם קפצנו לסוף המקרא, לדניאל) והגיעו השעה לראות את אברהם. האם גם ממנו נתכסה הקץ? עפ"י מדרש זה התשובה היא: כן. זאת ועוד, אי גילוי הקץ ליצחק ויעקב (או אי יכולתם להעביר גילוי זה הלאה), מקורו באברהם אביהם שכל מהותו הייתה "ניסיון בתוך ניסיון" ואי ידעיה בתוך ניסיון: "לזרעך נתתי את הארץ הזאת", שלא לדבר על קיצים מאוחרים יותר. אך מה עם הקץ של ברית בין הבתרים וגלות מצרים: "ודור רביעי ישבו הנה"? שם לכאורה נתגלה הקץ לאברהם. אפשר לצמצם ולומר שרק את הקץ הזה ידע אברהם, אבל לא את "אחרית הימים". ראו את ההפרדה שעושה רמב"ן בין גלות מצרים שנודע קיצה ובין ארבע המלכויות – מובא בדברינו [מוטיב הגלות בספר בראשית](#). מנגד, יש שמעניקים לאברהם, בזכות ברית בין הבתרים, את מה שלא זכו יצחק ויעקב. ראו מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - בראשית אות פא: "אז יגלה און אנשים (איוב לג טז), זה אברהם שגילה לו הקב"ה שעבוד מלכות וגלה לו את הקץ, שנאמר: קחה לי עגלה משולשת וגו' (בראשית טו, ט)."

מסכת עדויות פרק ב משנה ט – אברהם כדגם לאב שזוכה לבניו

הוא היה אומר: האב זוכה לבן בנוי, ובכח ובעושר ובחכמה ובשנים ובמספר הדורות לפניו והוא הקץ, שנאמר: "קורא הדורות מראש" (ישעיה מא ד). אף על פי שנאמר: "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" (בראשית טו) נאמר (שם) "ודור רביעי ישובו הנה".¹⁸

בראשית רבה צט ה נוסח אחר – יצחק ויעקב מנסים לגלות את הקץ

"ויקרא יעקב אל בניו" - למה קרא להם? לגלות להם את הקץ. כתוב: "מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח" (איוב יב כ) - ומי הם נאמנים וזקנים? יצחק ויעקב אהרן ומשה. במשה כתוב: "בכל ביתי נאמן הוא" (במדבר יב ז), וכן אהרן: "תורת אמת היתה בפי ה' (מלאכי ב ו), ומפני שאמר: "שמעו נא המורים" (במדבר כ ל), נידונו בשפתותיהם: "לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם" (שם שם יב), הוי: "מסיר שפה לנאמנים".¹⁹ "וטעם זקנים יקח" - זה יצחק ויעקב, יצחק היה מחבב את עשו שהיה הקב"ה שונא אותו, ואמר לו: "ועשה לי מטעמים" (בראשית כז ד), ובקש לברכו ולגלות לו את הקץ. מה עשה הקב"ה? העביר טעמו הימנו ולא ידע, אלא התחיל חרד, שנאמר: "ויחרד יצחק" (שם שם לג). כיון שלא מצא מה לומר, אמר: "גם ברוך יהיה" (שם).²⁰ ואף יעקב ביקש לגלות לבניו את הקץ, שנאמר: "היאספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים" (מט א), והעלים הקב"ה ממנו והתחיל אומר: "ראובן בכורי אתה" - הרי: "וטעם זקנים יקח".²¹

בראשית רבה צא א – סתימת העבר והעתיד

"ויחי יעקב בארץ מצרים", למה פרשה זו סתומה מכל הפרשיות שבתורה?²² אלא כיון שנפטר אבינו יעקב התחילה שעבוד מצרים על ישראל. דבר אחר: למה היא סתומה? מפני שבקש יעקב אבינו לגלות את הקץ ונסתם ממנו. דבר אחר: למה היא סתומה? מפני שסתם ממנו כל צרות שבעולם.²³

¹⁸ באמצע מסכת עדויות הדנה בדיני הלכה מורכבים שחכמים העידו על מסורתם לאחר חורבן הבית "כשנכנסו חכמים לכרם ביבנה" (תוספתא ראש המסכת), באים דברי רבי עקיבא אלה. לא בכדי נקראת מסכת זו "בבב"א" שעניינה: "לזכור בה כל ההלכות שהעידו עליהן אנשים ברורים ונאמנים" (הקדמת פירוש המשניות לרמב"ם למסכת). אך כאן באה משנה שלכאורה שייכת יותר למסכת אבות הסמוכה, בסדר נזיקין, ולשונה ועניינה קשים וטעונים הסבר. לעניינינו, ראו פירוש תוספות יום טוב על המשנה בשם הראב"ד: "האי דקאמר לפניו והוא הקץ מפני שאין דרכו לגלות קץ הדורות. לא גלה אותו לאדם אלא לאברהם לבדו בגלות מצרים. אלא לפניו הוא גלוי קץ הדורות". בניגוד לפסיקתא זוטרתא הקודמת, וכמו מדרש תנחומא-למדנו שהבאנו בהערה הקודמת, אברהם כן זכה לגילוי הקץ. אלא שבדומה לברכות שאברהם נמנע מלברך את יצחק ואמר: "אניח את הדבר סתום והקב"ה יברך מי שראוי לפניו" (מדרש הגדול, חיי שרה, כה יא, ראו דברינו [בחירה בבכורה ומחירה](#) פרשת תולדות), כך גם בגילוי הקץ. אברהם יודע את הקץ, אברהם רוצה לברך את יצחק, אבל נמנע משניהם. שוב אנו מוצאים באבות זיהוי ברור בין מתן הברכה לבנים וגילוי הקץ! ואם נחזור למשנה בעדויות, נראה שהיא מדברת על כוחו של האב להעביר לבניו קניינים חומריים ורוחניים ולסלול את דרכם - "לקרוא לדורות הבאים". לאו דווקא במשמעות הטוטאלית של "אחרית הימים" של הנביאים, אלא במשמעות הפשוטה של הנחלת המורשת הפיסית, הכלכלית (שמירת הסביבה) והרוחנית לדורות הבאים. ויש לעיין עוד במשנה מיוחדת זו.

¹⁹ מאברהם (במדרש הקודם), אנחנו חוזרים ליעקב יצחק, לקריאה מחודשת של ניסיון גילוי הקץ אצלם, אך בדרך אנחנו עוצרים אצל משה ואהרן שהתייסרו על דיבורם (שפתותיהם) בגין מה שעשו בחטא מי מריבה. האם זה פוסל אותם מידיעת הקץ? מה הקשר בין חטא מי מריבה וגילוי הקץ, נכון יותר הכיסי שלו. את זאת נראה בהמשך.

²⁰ ראו גם מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - בראשית אות ק: "ויקרא את עשו בנו הגדול, למה קראו הגדול, אלא שמחניפין את הרשעים בשעתו, לפי שראה העולם הזה בידו קראו בנו הגדול. אמר לו הקב"ה: אם בעיניך גדול, בעיני קטן. זה שאומר הכתוב: מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח (איוב יב כ), והכתוב מדבר ביצחק ויעקב, ששניהם בקשו לגלות מסתורים של הקב"ה. יצחק, שנאמר: ויקרא את עשו בנו הגדול, בקש לגלות לו קץ הפלאות והעלים הקב"ה ממנו". יצחק נכשל בדבר כה חמוץ! ניחא לברך את עשו, אולי בניסיון כן לקרב את הבן הרשע, בדרך חינוכית שונה מזו של רבקה. אבל לגלות לו את הקץ? להפקיד בידי את המסטורין? אולי יש כאן ניסיון נוסף להצדיק את מעשיו של יעקב בעניין גניבת הברכות, שהרי לא יעלה על הדעת שיצחק יגלה את הקץ לעשו ויפקיד בידי את הסוד!

²¹ ראו מסכת פסחים נו א: "ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין, ונסתלקה ממנו שכינה. אמר: שמה חס ושלוש יש במיטתי פסול, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל, ואבי יצחק שיצא ממנו עשו. אמרו לו בניו: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. אמרו: כשם שאין בלבך אלא אחד - כך אין בלבנו אלא אחד. באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". בברכות לבניו חוזר ונעור יעקב המאבק המר עם עשו על ברכת יצחק (על קבלת המסטורין) והוא בחרדה שמה גם בביתו יש איזה עשוי שמונע ממנו לגלות את הקץ! אמנם, יש כאלה ויש כאלה (ראו "ברכת" יעקב לשמעון ולוי!) ומיטתו של יעקב אכן אינה שלימה. אבל לא זו הסיבה שנעלם ממנו הקץ. הסיבה היא שעם ישראל לא עוסק בגילוי הקץ, אלא בקריאת שמע, יום יום, מוטיב שכבר עמדנו עליו בראשית דברינו. ואולי יש כאן גם רעיון נוסף, להראות שבדיעבד יעקב לא נשכר מגניבת הברכות כי גם הוא לא זכה להעביר את סוד הקץ לבניו. "ולאום מלאום יאמץ" - לאום מלאום יתאמץ לדעת ולגלות את הקץ, אבל אף אחד לא ידע אותו - לא עשו ולא יעקב, לא אדם ולא ישראל.

²² פרשת ויחי מתחילה באמצע פרשה כמקובל בפרשות כתיבת ספר התורה. אין שום רווח בין סוף פרשת ויגש לתחילת פרשת ויחי, לא "פתוחה" (שורה, שיטה, חדשה) ואף לא "סתומה" (רווח בתוך השורה, השיטה).

²³ זה מדרש היסוד ממנו לקחו רבים את סתימת הקץ מיעקב. ראו רש"י הפותח את הפרשה. רש"י לא מביא את ה"דבר אחר" השלישי שבמדרש: "שסתם ממנו כל צרות שבעולם" שמציין, את חיי השלווה להן זכה יעקב במצרים שם נסתמו (הסתימו) צרותיו. לנו

ילקוט שמעוני תהלים רמז תתנט – משה ידע ולא יכול לגלות

"יודיע דרכי למשה" (תהלים קג ז), דכתיב: "ועתה וגו' הודיעני נא את דרכך". א"ל הקב"ה: על דרכי אתה מבקש לעמוד? חיך שאני מודיעך, שנאמר: "יודיע דרכי למשה". דבר אחר: יודיע דרכי למשה, שהקב"ה בלבד היה יודע קץ של גלות מצרים, שנאמר: "וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים", ולמי הודיע? למשה, שנאמר: "יודיע דרכי למשה", ואומר: "ומשה היה רועה".²⁴

מדרש תנחומא (בובר) פרשת דברים סימן ד – לא לדחוק את הקץ

"השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות" (שיר השירים ב ז), שלוש שבועות בשיר השירים למה? אחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא יגלו את הקץ, ושלא ידחוק את הקץ, ושלא ימרדו על המלכויות.²⁵

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) שמעון בן יוחאי עמוד 555 – מלכות ישמעאל

אלו הן הנסתרות שנגלו לרבי שמעון בן יוחאי כשהיה חבוי במערה מפני קיסר מלך אדום, ועמד בתפילה ארבעים יום וארבעים לילה והתחיל כך: "ה' אלהים צָבָאוֹת עֲדֹמְתֵי עֲשֵׂנָהּ בְּתַפְלַת עֲמָדָה" (תהלים פ ה).²⁶ מיד נגלו אליו סתרי הקץ וסתומות והתחיל לישב ולדרוש: "וירא את הקני" (במדבר כד כא).²⁷ כיון שראה מלכות ישמעאל שהיא באה, התחיל לומר: לא דיינו מה שעשה לנו מלכות אדום הרשעה, אלא אף מלכות ישמעאל.²⁸

נראה דווקא לחבר בין ה'סתומות' השונות שבמדרש ולהציע שבסוף חייו מבין יעקב שהכל נסתם ונעלם ממנו. העבר, לא פחות מהעתיד. אין לו פשר והסבר לצרותיו ולסבלו בשנות חייו עליהן אמר לפרעה: מעט ורעים היו ימי שני חיי: מדוע ולמה ובשל מה התייסר, כמו שאין לו חזון ופשר לעתיד. קץ הימין לעתיד ופשר הייסורין לשעבר, סתומים שניהם. ראו הדף [הסוף העצוב של ספר בראשית](#).

²⁴ ילקוט שמעוני (בעקבות תנחומא שמות סימן ט) מצרף את משה לאברהם, לאלה השיטות שאברהם ראה את קץ גלות מצרים. אבל בספרי דברים פרשת וזאת הברכה פיסקא שנו הוא דורש: "ויראהו ... עד הים האחרון ... אל תהי קורא עד הים האחרון, אלא עד היום האחרון, מלמד שהראהו כל העולם כולו מיום שנברא ועד שיחיו המתים". ובשמות רבה ב א: "יודיע דרכי למשה, שהודיע דרך הקץ למשה, שנאמר: ומשה היה רועה" (רועה=רואה? המשך הפסוקים שם ההתגלות בסנה?). ופירוש כלי יקר פרשת וזאת הברכה, דברים לג א, בהתבסס על מדרש ספרי, עורך את ההשוואה עם יעקב: "וכן מה שאמר ויראהו ה' את כל הארץ וגו' עד הים האחרון (להלן לד א - ב) דרשו בו עד היום האחרון (ספרי לא ב) דהיינו לעולם הבא. אם כן הוא היה היפך יעקב שנסתם הקץ ממנו ולמשה נגלה. על כן התחיל ממקום שפסק יעקב. כי סוף ברכותיו לא היו כי אם ייעודי העולם הזה, אבל משה תחילת ברכותיו היו ייעודי עולם הזה אבל סופם היו בייעודי עולם הבא כאמור". אלא שידיעה זו היא כמוסה ואין משה רשאי לגלותה, גם לא על מנת לנחם את העם בגלותו, בשעתו הקשה, ולתת לו תקווה. גם אם משה רואה הקץ, אין הוא עוד רועה הצאן. ראו מדרש זוטא - איכה (בובר) נוסח ב פרשה א: "... מיד הלך משה וירמיה לפניו. כשהגיעו לנהרות בבל, ראו ישראל את משה ואמרו זה לזה: הנה בא בן עמרם לפדותנו מצרינו. יצאה בת קול ואמרה לו: משה גזירה היא לפני לגלותם עד עת קץ. מיד אמר להם משה: בני, איני יכול להחזיר אתכם, אלא הקב"ה יחזיר אתכם במהרה. הלך משה והניחם. באותה שעה בכו בכיה גדולה עד שעלה קולם למרום, שנאמר על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרוננו את ציון (תהלים קלז א)". סוד הקץ, גם אם הוא ידוע ליחידי סגולה, אין בו מזור לעם. מה שעתיד משה לעשות בפרשת השבוע הבא, לקום ולזעוק והצל לא הצלת את עמך (ראו דברינו [אותם הנתונים תחת הבניין](#) בפרשת שמות), אין הוא יכול לעשות באחרית הימים.

²⁵ המקור הוא בגמרא כתובות קיא א בדיון בין ר' זירא שרצה לעלות לארץ ישראל ורב יהודה רבו שאסר עליו, בקביעה שכל העולם מבבל לארץ ישראל עובר על הציווי של ירמיהו (כז כב): "בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם". סוף דבר, ר' זירא דורש את הפסוקים שרב יהודה מביא על כך שישראל נצטוו שלא לעלות לארץ, באופן הבא: "שלא יעלו בחומה, שלא ימרדו באומות העולם .. שלא יגלו את הקץ, ושלא ירחקו את הקץ, ושלא יגלו הסוד לעובדי כוכבים". אבל ליחיד לעלות לארץ ישראל, אין שום מניעה. ודווקא בשיר השירים רבה ב שמבאר את הפסוקים בשיר השירים (פרק ב), עליהם כל העניין נסמך, לא מצאנו לשון גילוי הקץ: "ר' חלבו אומר: ארבע שבועות יש כאן, השביע לישראל שלא ימרדו על המלכות, ושלא ידחקו על הקץ, ושלא יגלו מסתרין שלהם לאומות העולם, ושלא יעלו חומה מן הגולה ... רבי אוניא אמר: ד' שבועות השביעין כנגד ד' דורות שדחקו על הקץ ונכשלו, ואלו הן, אחד בימי עמרם, ואחד בימי דיני, ואחד בימי בן כוזבא, ואחד בימי שותלח בן אפרים". הדגש הוא על דחיקת הקץ. ואכן, כיצד יש איסור על גילוי הקץ אם הוא נסתר מעינינו ואין אנו יודעים אותו? נראה שהכוונה היא לעיסוק בחישוב הקץ וכמו שאומרת הגמרא בסנהדרין צז ב: "תיפח עצמן של מחשבי קיצין".

²⁶ פרק פ בתהלים מכיל פסוקים קשים שאנו אומרים בשעת צרה ותענית. ראו מדרש תהלים (בובר) מזמור עד: "משכיל לאסף למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך. זהו שאמר הכתוב: אתה ידעת ה' זכרני ופקדני והננקם לי מרודפי אל לארך אפך תקחני (ירמיה טו טו). אתה ארך אפים ... ואני קצר רוח וילוד אשה ... ואם אתה בא להאריך עמנו, אין בנו ממש ומתים אנחנו. וכן אסף אמר: למה אלהים זנחת לנצח. עד עכשיו עשן אפך עולה לפניך, יעשן אפך בצאן מרעיתך. אמר לו: מפני מה אתה מסתיר את פניך ממני, כאדם המסתיר פניו מן העשן, וכן הוא אומר עד מתי עשנת בתפילת עמך (תהלים פ ה), אותה מרעיתך ששכחת אותה".

²⁷ בנבואת בלעם! רשב"י דורש את נבואות העתיד של בלעם! ובאמת, לא הספיקונו לדון בנאום בלעם על "אחרית הימים" ובניסיון שלו לגלות את הקץ (סוף פרשת בלק). מה שחשוב כאן הוא הפסוק שם: "וְהָיָה אֲדוֹם יִרְשָׁה וְהָיָה יִרְשָׁה שְׁעִיר אִיבִיו וְיִשְׂרָאֵל עֲשָׂה קִי"ל, ממנו רצה רשב"י ללמוד על הגאולה שתבוא בסוף מלכות אדום (היא רומי).

²⁸ ליחידי סגולה נגלה הקץ, אבל ככלל אין לעסוק בקץ, והפיכך גם אין מה לגלות. ואם עסקת וחשבת שגילית (כמו גדולי ישראל רס"ג, רמב"ם ואחרים, שנראה להלן), מי יתקע לידך שזה החישוב הנכון? נראה שגם רבי שמעון בר יוחאי היה סבור שהקץ יבוא עם נפילתה של רומי והנה קמה ועלתה מלכות רשעה אחרת: ישמעאל. ראו בהמשך המדרש שם הדיאלוג של רשב"י עם מסטרוני שר הפנים: "אמר לו: אל תירא בן אדם, שאין הקב"ה מביא מלכות ישמעאל אלא כדי להושיעכם מזאת הרשעה, והוא מעמיד עליהם נביא כרצונו ויכבוש להם את הארץ, ובאים הם ויחזיקו בגדולה, ואיבה גדולה תהיה ביניהם ובין בני עשו. ענה לו רבי שמעון ואמר: ומינן שהם ישועה לנו?". מדרש זה משקף את השבר הגדול שבא עם עליית האסלאם, לא רק בשל הרדיפות הקשות שגור, אלא משום שהתקווה שמלכות אדום היא האחרונה, כפי שמופיע במדרשים רבים (תנחומא ויצא ב, בראשית רבה מב ז), התנדפה והנה באה עוד מלכות וגלות בלתי צפויה – היא מלכות ישמעאל. (ועוד קודם לכן נמגה הציפייה של ר' שמעון בר יוחאי שמלכות

אגרת תימן (פתח תקוה) לרמב"ם – הקץ שנתנו רס"ג והרמב"ם

אמנם מה שזכרת מן העומד בארץ תימן, אשר גזר שמד על ישראל ... ומה שזכרת מדבר הפושע שהכניס בלבות העם שמלת "במאד מאד" הוא נאמר על משוגע ... אבל מה שזכרת מדבר הקיצים, ומה שבאר רב סעדיה בהם – תחילת מה שיש עליך לדעת: שהקץ על דרך האמת לא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם ... וכבר באר הקב"ה על ידי נביאיו שקצת בני אדם יחשבו קצים למשיח ויעברו הקיצים ולא יתקיימו ... וכן אמרו החכמים זכרונם לברכה: "תפח רוחם של מחשבי קיצין" ... ואנו דנים את רב סעדיה לכף זכות ... והוא התכוון בכל מעשיו לשם שמים ... אבל יש אצלנו קבלה גדולה ונפלאה, קבלתי אותה מאבי שקיבל מאביו ומאבי אביו ... תחזור הנבואה לישראל בשנת ארבעת אלפים תשע מאות שבעים ושש ליצירה ... זהו יותר אמתי מכל חשבון שנאמר בשום קץ ... וכבר הודעתך אותו וברוך הוודע.²⁹

מסכת סנהדרין דף צח עמוד א – הקץ המגולה

ואמר רבי אבא: אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר: "ואתם הרי ישראל ענפכם נתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל" (יחזקאל לו ח).³⁰ רבי אליעזר אומר: אף מזה, שנאמר: "כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וליוצא ולבא אין שלום מן הצר" (זכריה ח ו) ... ושמואל אמר: עד שיהיו כל השערים כולן שקולין. אמר רבי חנינא: אין בן דוד בא עד שיתבקש דג לחולה ולא ימצא ...³¹

שבת שלום

חזק חזק ונתחזק

מחלקי המים

מים אחרונים: מה עניין העיסוק בגילוי הקץ לפרשת השבוע? במים הראשונים לעיל הסברנו שבעקבות המדרשים על יעקב שבברכתו לבניו ניסה לגלות להם את הקץ (ולא עלה בידו), גלשו לנושא הכללי של הניסיונות לגילוי הקץ לאורך ההיסטוריה: מתקופת האבות (עפ"י המדרש), דרך משה, הנביאים, חז"ל וגדולי ישראל לאורך כל הדורות. אבל אפשר שהקשר של גילוי הקץ עם פרשת השבוע החותמת את ספר בראשית הוא רחב יותר. ספר בראשית, הוא ספר היצירה, הוא **ספר הישר** - ספרם של אבות האומה "שנקראו ישרים" – נפתח במסע הגדול של אברהם אבי האומה "אל הארץ אשר אראך" ובהבטחה הכפולה "ואעשך לגוי גדול" ו- "לזרעך אתן את הארץ הזאת". בפרשת השבוע "ויחי יעקב בארץ מצרים" יורד המסך על ספר בראשית ועולה המסך מעל שעבוד מצרים הקשה. בארץ המובטחת לא נותר איש מבית יעקב, רק שישה קברי אבות. רגע עצוב זה, שיחזור להוותנו בתולדות האומה, נראה מתאים לייחל לחזון קץ הימים והגאולה השלמה. ראו דברינו [הסוף העצוב של ספר בראשית](#).

פרס תבוא במקום רומא: "תני רבי שמעון בן יוחאי אם ראית סוס פרסי קשור בארץ ישראל צפה לרגליו של משיח" (איכה רבה א מא). וכל זה שייך להתייחסות למלכות אדום מול מלכות ישמעאל לנושא, שבע"ה נזכה לדון בו: תחת אדום או תחת ישמעאל.²⁹ אחת התעודות ההיסטוריות המדהימות, בנושא גילוי או חישוב הקץ, היא אגרת תימן של הרמב"ם בה הוא מעודד ומחזק את יהדות תימן שסבלה ממשבר חמור עקב עמידתו של משיח שקר שם שהצליח למשוך אחריו הרבה אנשים ולהטעותם, בין השאר, משום שכיוון לתאריך קץ שחישב רבי סעדיה גאון! אחרי שהרמב"ם מקדיש מילים רבות להפיס את דעתם של יהודי תימן הנבוכים, ואחרי שהוא יוצא בכל עוזו כנגד כל מחשבי הקיצין למיניהם וקובע נחרצות: "שהקץ על דרך האמת לא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם" (ביקורת סמויה על רס"ג), הוא עצמו לא עומד בפיתוי ונותן תאריך משלו שקיבל במסורת מאבותיו! היא שנת ד' תתקע"ו – 1216 לספירה הכללית. אמנם הוא מדבר שם על חזרת הנבואה, לא על ביאת המשיח, אבל גם תאריך זה עבר מזמן. הרמב"ם נפטר בשנת 1204 ולפיכך מתן תאריך כה קרוב לימי חייו מעלה את ההשערה שהוא אולי ראה את עצמו כראוי לחידוש הנבואה בישראל. חידוש שהוא מצדו יביא את הקץ.

³⁰ מוטיב העץ והפריחה החקלאית-כלכלית מופיע הרבה אצל יחזקאל בפרקי הנחמה המעטים שבו. ראו פרק לד פסוקים כה-כט: "וְכָרְתִי לָהֶם בְּרִית שְׁלוֹם וְהַשְׁבֵּיתִי חֵיהָ רָעָה מִן הָאָרֶץ וְיָשְׁבוּ בְּמִדְבַר לְבָטָח וְיִשְׁנוּ בְּיַעְרִים: וְנָתַתִּי אוֹתָם וְסִבִּיבוֹת גִּבְעוֹתֵי בְרָכָה וְהוֹרְדֹתֵי הַגֶּשֶׁם בְּעֵתוֹ גֶּשְׁמֵי בְרָכָה יִהְיוּ: וְנָתַן עֵץ הַשֶּׁדֶה אֶת פְּרִי וְהָאָרֶץ תִּתֵּן יְבוּלָהּ וְהָיוּ עַל אֲדָמְתָם לְבָטָח ... וְהִקְמַתִי לָהֶם מִטֵּעַ לֶשֶׁם וְלֹא יִהְיוּ עוֹד אֲסִפֵי רֶעֶב בְּאֶרֶץ". ראו דברינו [הרי ישראל](#) ביום העצמאות. פסוקים אלה הם חזרה ברורה על לשון הברכה שבפרשת בחוקותי, סוף ספר ויקרא. ללמדך, שתחילת הגאולה עפ"י יחזקאל תהיה קיום דברי הברית שהקב"ה כרת עם ישראל בנינו. ולפיכך, "אין לך קץ מגולה מזה". הוא מגולה בתורה: "והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי". פרשה שהצטרפה לקריאת שמע כפי שתקנו חכמים.

³¹ ובהמשך הגמרא שם עוד הרבה סימנים לביאת הגואל: "אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל ... אין בן דוד בא עד שיכלו כל שופטים ושוטרים מישראל ... אם ראית דור שמתמעט והולך - חכה לו ... אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר - חכה לו". ואולי השיא: "אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב". והמשותף לכולם הוא שאין הם נותנים מועד או זמן לקץ, אלא תיאור מצב. ולכן כולם פטורים מביקורת חז"ל שראינו לעיל: "תיפח עצמן של מחשבי קיצין, שהיו אומרים: כיון שהגיע את הקץ ולא בא - שוב אינו בא. אלא חכה לו, שנאמר אם יתמהמה חכה לו" (סנהדרין צז ע"ב). לא מחשבים את הקץ ולא מגלים. פשוט רואים ומגלים אותו כשהוא מגיע. בפרט פריחתה המדהימה של חקלאות ארץ ישראל ויישובה, לה זכינו בדורנו. ראו שוב דברינו [הרי ישראל](#) ביום העצמאות.